

deze bundel wordt gewezen op de (quasi-)juridische vorm van charivari-achtige fenomenen. Veel rituelen, zegt Rooijackers, worden voltrokken als afspiegeling van de officiële rechtspraak: de jongerengezelschappen hanteren de rechtbank-vorm en spreken 'vonnissen' uit (262). De door Blok gesignaleerde gelijkenis met openbare strafvoltrekkingen, memoreerde ik al. Misschien moet de verklaring worden gezocht in de richting van het moment waarop oorspronkelijk als quasi-processen opgevoerde rituelen of ceremonies door de heersende eliten worden gepercipieerd als 'collectieve acties' die bestempeld moeten worden als eigenrichting waartegen het justitiële apparaat behoort op te treden (zie de bijdrage van Beatrix Jacobs, 354-357). Zo gezien, kan dan een nieuwe fase in het staatsvormingsproces op het spoor worden gekomen, waarvoor Norbert Elias in zijn civilisatietheorie bruikbare aanknopingspunten biedt.

1 J. Le Goff, J.-C1. Schmitt, ed., *Le charivari. Actes de la table ronde organisée à Paris (25-27 avril 1977)* (Parijs, 1981).

2 G. C. J. J. van den Bergh, ed., *Staphorst en zijn gerichten. Verslag van een juridisch-antropologisch onderzoek* (Meppel-Amsterdam, 1980).

A. H. Huussen jr.

P. Carson, *In eindeloze verscheidenheid. Een historisch fresco van Vlaanderen* (Leuven: Davidsfonds, Tiel: Lannoo, 1989, 270 blz., f110,-, BF1980,-, ISBN 90 6152 544 6 (Davidsfonds), ISBN 90 209 1553 3 (Lannoo)).

De Engelse historica Patricia Carson schreef reeds meerdere, voor een breder publiek bestemde, monografieën over Vlaanderen, over Gent en over Jacob van Artevelde. Een nieuw boek werd aan deze rij toegevoegd. De originele Engelse titel ervan luidt *Flanders in creative contrasts*. Creativiteit en contrast: daar is het Carson om te doen en beide begrippen, die in de vertaling in een Breliaanse mist zijn verloren gegaan, determineren heel sterk haar betoog. In elk van de 27 hoofdstukken waarin dit boek is ingedeeld, worden immers twee begrippen tegenover elkaar geplaatst (enkele voorbeelden: Latijns en Germaans, aristocratisch en democratisch, fanatisme en tolerantie, stijlvol en smakeloos, enz.). Ze worden vervolgens met voorbeelden uit de Vlaamse geschiedenis ingevuld. Dank zij dit procédé kan de auteur naar hartelust anekdotes opdiepen, van de ene periode naar de andere overwippen en verbanden suggereren, die in een klassiek wetenschappelijk met voetnoten en eruditie onderbouwd betoog moeilijker te leggen zijn.

Ik beken graag dat het eindproduct mij gecharmeerd heeft. De meeste stukjes lezen aangenaam en de verrassende associaties zijn nooit echt uit de lucht gegrepen, maar bieden intengedeel vaak onverhoopte gezichtspunten. Dit boek zal het brede publiek, waarvoor het in de eerste plaats geschreven lijkt, wel bereiken. Hopelijk zijn daar ook buitenlanders bij: Carson gaat in tegenstelling tot meerdere auteurs die pogen typisch Belgische (of Vlaamse) toestanden voor niet-Belgen begrijpelijk te maken, vaak en volkomen terecht verder in de tijd terug. Vele gevoeligheden en actueel nog steeds als probleemgebieden ervaren aspecten van de Vlaamse geschiedenis, hebben hun wortels immers in de middeleeuwen. Dit brengt ons meteen bij een der twee algemene bemerkingen die we aangaande dit werk willen formuleren.

Carson stelt Vlaanderen in haar betoog centraal, een op zich verdedigbare keuze. Alleen is het begrip Vlaanderen in de loop van de geschiedenis op een wel erg rekbaar gebied van toepassing geweest. Dat beseft de auteur uiteraard ook, ze heeft er zelfs een van haar contrastwerkingen ('expansie en contractie') aan gewijd. Toch krijgt het hele boek de allure mee over het gebied

te handelen dat momenteel officieel als Vlaanderen (grosso modo het Nederlandstalig gedeelte van België) geboekstaafd staat. Ofschoon Carson een belangrijk deel van haar historische voorbeelden put uit het onverdacht Vlaamse kerngebied rond Brugge en Gent (met een onmiskenbare voorliefde voor de laatste stad) doet ze toch erg haar best om ook voorbeelden uit het oude Brabant en zelfs uit het nog exotischer Limburg in haar betoog te stoppen. Het over de Franse staatsgrens gelegen Frans-Vlaanderen komt, terecht, ook herhaaldelijk aan bod. Voor de gebieden die gelegen zijn in wat momenteel Wallonië wordt genoemd is dit daarentegen heel wat minder, omzeggens nooit, het geval. Toch lopen de belangrijkste rivieren in een Zuid-Noord richting en zijn alleen al op basis daarvan in de loop der tijden solidariteiten en gelijkaardige attitudes ontstaan, die soms, als in het prinsbisdom Luik of in de personele unie tussen de graafschappen Vlaanderen en Henegouwen, een politiek-staatkundige verafschaduwing kregen. Verschillende contrasten die Carson in Vlaanderen herkent, zijn toch ook bezuiden de taalgrens naspelbaar. De opvallende taaheid van het gevoel van communale eigenheid bijvoorbeeld (in het contrast 'koninklijk en gemeentelijk'). En over emancipatorische bewegingen weten ze bezuiden de taalgrens ook wel mee te praten (zie het contrast 'vrijheid en gezag'). Nu is het uiteraard niet te vermijden dat gelijkaardige attitudes die men elders aantreft, ook bij Vlamingen voorkomen, het zijn per slot van rekening ook maar mensen. Maar de indruk overheerst toch soms dat de auteur of haar uitgevers, waaronder een Vlaamse cultuur- of strijdvereniging van formaat, al te gemakkelijk het Vlaamse aspect benadrukken en omgekeerd wat Frans is, als contrast, in negatieve zin beoordelen. De *French connection* wordt herhaaldelijk, met een uitschieter op de pagina's 136-137, als de grote boosdoener in Vlaanderens geschiedenis gebrandmerkt. Of het doorbreken van traditionele feodale denkkaders in de late middeleeuwen tot de reële mogelijkheden behoorde, is nog maar de vraag. Evenzeer als het door Carson aangeprezen Engelse alternatief wel echt leefbaar was en, op de keper beschouwd, voor de gemiddelde Vlaming voordeel zou hebben opgeleverd. Jacob van Artevelde heeft toch ook nooit de volledige tegemoetkoming in geld opgestreken die de Engelse koning hem had toegezegd, en Carson beschrijft zelf (139) hoe uitgeweken Vlaamse schilders tijdens de eerste wereldoorlog in Engeland door heimwee werden verteerd, zodanig zelfs dat hun creativiteit er door werd aangetast.

Een tweede opmerking van algemene aard houdt verband met de specifieke opbouw van het boek. Deze laat weliswaar sprongen in tijd en ruimte toe, wat levendigheid in het verhaal brengt, maar een aantal essentiële aspecten raakt er toch wel in belangrijke mate door verbrokkeld. De vraag kan dan ook worden gesteld of de auteur het aantal contrasten beter niet had beperkt? Als voorbeeld moge de manier gelden waarop de scheiding in de zestiende eeuw wordt behandeld. In het contrast 'fanatisme en tolerantie' gaat Carson er erg uitgebreid op in. Vooral het religieuze conflict krijgt daarbij aandacht, naast de onvermijdelijke optredens van Alva's bloedraad, de al even fanatieke drijverijen van de Gentse calvinisten en de verstikkende kwezelarijen die de contrareformatie over de Vlamingen losliet. Dat de hele godsdienstoorlog in een breder perspectief terzelfdertijd een zoveelste fase (met ideologische uitdieping en schaalvergroting) vormt van het voor Vlaanderen zo kenmerkende conflict tussen lokaal particularisme en staatkundige centralisatie, gaat daarbij grotendeels verloren. In een kort essay rond één van de 27 conflicten die in dit boek hun plaats kregen, is daarvoor immers geen plaats. De rode lijn die van de Gentse calvinistische republiek over '1477' (wat op pagina 226 in een erg traditionele visie ter sprake komt) naar de ook al versnipperd behandelde rol van de ambachten als politiek emancipatorische organisaties voert, raakt daardoor uit het oog. De mogelijkheid om terloops Al va en Hitler in één adem te behandelen (100) vormt hiervoor geen compensatie, al is het wel

leuk lezen in een boek van twee uitgevers, die nadrukkelijk tot de katholieke zuil behoren.

Naast deze twee opmerkingen van algemene aard zijn er ook enkele detail-kwesties te vermelden, wat zo goed als onvermijdelijk is bij een boek van een dergelijk brede opzet. Zo is het een *understatement* dat Filips van de Elzas Vermandois zomaar teruggaf na de dood van zijn echtgenote (28), en gijzelden de Bruggelingen Maximiliaan van Oostenrijk in 1488 en niet in 1480 (125). Filips van Artevelde tenslotte liet Pieter van den Bossche niet vermoorden zoals op pagina 87 te lezen staat. Wie een boek als dit schrijft, is fataal afhankelijk van secundaire literatuur. Vermits er geen voetnoten aan te pas komen, geldt enkel de beknopte literatuurlijst als referentie. Aangaande de laatste opmerking valt te vrezen dat Carson dit uit D. Nicholas' studie over de Van Arteveldes (Leiden-New York, 1988) heeft gehaald. Tegen de als boeken over het veertiende-eeuwse Gent vermomde omgevallen kaartenbakken van deze Amerikaanse historicus dient overigens gewaarschuwd, of ze in een bibliografie van één bladzijde over de geschiedenis van Vlaanderen *überhaupt* een plaats verdienen, kan worden getwist.

Afgezien van deze schoonheidsfoutjes bevat *In eindeloze verscheidenheid* tal van originele vondsten en leuke associaties. Zoals gezegd kan men slechts verhopen dat buitenlandse lezers, en vooral Noordnederlanders die vaak niet gehinderd door kennis terzake over de geschiedenis van de Zuidelijke Nederlanden heenstappen, er kennis van nemen.

Marc Boone

A. C. F. Koch, *Het Bergkwartier te Deventer. Huizenboek van een middeleeuwse stadswijk tot 1600* (Zutphen: De Walburgers, 1988, 270 blz., f60,-, ISBN 90 6011 613 5).

In 1983 publiceerden A. J. Gevers en A. J. Mensema hun *De havezaten in Salland en hun bewoners* (Alphen aan den Rijn: Canaletto), een geschiedenis van de adellijke huizen in dit deel van Overijssel, en bovendien een uitgebreid overzicht van de geschiedenis der families die de ridderlijke huizen bewoonden. De zorgvuldige genealogische verhandelingen maken het boek niet altijd tot een meeslepend epos, maar iedereen die zich met Oostnederlandse geschiedenis bezig houdt wil *Havezaten in Salland* steeds bij de hand hebben. Ook voor Twente (G. J. ter Kuile sr., *Geschiedkundige aantekeningen op de havezathen van Twenthe* (Almelo 1911)), Drenthe (J. Bos, e. a., *Huizen van stand* (Meppel, 1989)) en Groningen (W. J. Formsa, e. a., *De Ommelander borgen en steenhuizen* (2e dr.; Groningen, 1987)) verschenen soortgelijke werken, zij het minder uitgebreid op genealogisch gebied. Al deze boeken beperken zich tot adellijke behuizingen buiten de steden. Het lijkt ook ondoenlijk om voor een stad een dergelijk onderzoek op poten te zetten: van elk huis een korte bouwgeschiedenis en een overzicht van de bewoners door de jaren heen. Niet alleen telt een stad nu eenmaal heel wat huizen, en niet alleen zijn van borgen en kastelen meer afbeeldingen vervaardigd dan van steenhuizen en camerens, maar de adellijke behuizingen bleven in het algemeen generaties lang in dezelfde familie, wat het onderzoek aanzienlijk vereenvoudigt.

A. C. F. Koch heeft met *Het Bergkwartier te Deventer* ondanks al deze problemen min of meer een burgerlijke pendant van de 'kastelenboeken' geschapen. Zijn keuze voor een bepaalde wijk was noodzakelijk om de hoeveelheid materiaal te beperken, en werd bovendien ingegeven door een fraaie bron die hem voor een fors deel van de door hem behandelde periode tot leidraad diende. Vanaf 1430 is 'zonder veel onderbrekingen' het Renuntiatieboek bewaard gebleven, waarin verkoop of afstand van onroerend goed werd genoteerd. In tegenstelling tot Gevers en